

AFRİKA İNSAN VE HALKLARIN HAKLARI ŞARTI'NA EK AFRİKA KADIN HAKLARI PROTOKOLÜ^{6,7}

İşbu Protokol'e Taraf Devletler,

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın 66. maddesinin, gerekli görüldüğünde Afrika Şartı hükümlerini tamamlamak üzere özel protokol veya sözleşmeler hazırlanmasını öngördüğünü ve Afrika Birliği Örgütü Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi'nin Etiyopya, Addis Ababa'daki otuz birinci olağan oturumundaki toplantısında çıkardığı AHG/Res.240 (XXXI) sayılı kararla Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu'nun Afrika Kadın Haklarına ilişkin bir Protokol hazırlanması yönündeki tavsiyesini onayladığını *göz önünde bulundurarak;*

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın 2. maddesinin, ırk, etnik grup, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal ve sosyal köken, servet, doğum veya başka bir statü temelinde ayrımcılık yasağı ilkesini kutsallaştırdığını *göz önünde bulundurarak;*

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın 18. maddesinin, Taraf Devletlerden kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmalarını ve kadın haklarının uluslararası bildirme ve sözleşmelerde şart koşulduğu şekilde korunmasını sağlamalarını talep ettiğini *göz önünde bulundurarak;*

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın 60 ve 61. maddelerinin, bölgesel ve uluslararası insan hakları belgelerinin ve insan ve halkların haklarına ilişkin uluslararası kurallarla bağdaşan Afrika teamüllerini Afrika Şartı'nın uygulanması ve yorumlanması için önemli referans noktaları olarak kabul ettiğini *belirterek;*

Kadın haklarının, başta İnsan Hakları Evrensel Beyanname; Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme; Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve İhtiyari Protokolü, Afrika Çocuk Hakları ve Esenliği Şartı olmak üzere tüm uluslararası insan hakları belgelerinde ve kadın haklarına ilişkin diğer tüm uluslararası ve bölgesel sözleşmelerde, devredilemez, birbirine bağlı ve bölünmez insan hakları olarak tanınmış ve güvence altına alınmış olduğunu *hatırlayarak;*

Kadın haklarının ve kadınların kalkınmadaki önemli rolünün Birleşmiş Milletler'in 1992 tarihli Çevre ve Kalkınma, 1993 tarihli İnsan Hakları, 1994 tarihli Nüfus ve

6 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü'nün (*Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa*) orijinal metni için bkz. [http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Protocol on the Rights of Women.pdf](http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Protocol%20on%20the%20Rights%20of%20Women.pdf) (erişim: 28 Eylül 2009).

7 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

Kalkınma ve 1995 tarihli Sosyal Kalkınma Eylem Planlarında yeniden teyit edilmiş olduğunu *belirterek*;

Ayrıca, barış ve güvenliğin desteklenmesinde kadınların rolü hakkında çıkartılmış olan 1325 (2000) sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı'nı *hatırlayarak*;

Afrika Birliği Kurucu Yasası'nın yanı sıra, Afrika Devletlerinin, Afrikalı kadınların Afrika'nın kalkınmasına eşit ortaklar olarak tam katılımını sağlamak yönündeki taahhüdünü vurgulayan Afrika'nın Kalkınması İçin Yeni Ortaklık'ta, konuya ilişkin Bildirge ve Kararlarda da kutsallaştırılan toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etme prensibini *yeniden teyit ederek*;

1994 tarihli Afrika Eylem Platformu ve Dakar Bildirgesi'nin ve 1995 tarihli Pekin Eylem Platformu'nun, bunları uygulamaya koymak yönünde resmen taahhütte bulunmuş olan Birleşmiş Milletler üyesi tüm Devletlerden, kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti ortadan kaldırmak için kadının insan haklarına daha çok dikkat çekilmesi için somut adımlar atmalarını talep ettiğini *ayrıca belirttik*;

Eşitlik, barış, özgürlük, onur, adalet, dayanışma ve demokrasi ilkelerine dayalı Afrika değerlerinin korunmasında kadınların hayati rolünü *tanıyarak*;

Her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını ve kadın ile erkek arasında eşitliğin teşvik edilmesini amaçlayan, konuyla ilgili Kararları, Bildirgeleri, Tavsiyeleri, Sözleşmeleri ve diğer Bölgesel ve Alt Bölgesel Belgeleri *akılda tutarak*;

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın ve diğer uluslararası insan hakları belgelerinin Taraf Devletlerin büyük bir kısmı tarafından onaylanmış olmasına ve bu Devletlerin kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı ve zararlı uygulamaları ortadan kaldırma yönünde resmen taahhütte bulunmuş olmasına karşın, Afrika'daki kadınların halen ayrımcılık ve zararlı uygulamalar yüzünden mağdur olmaya devam ettiğinden *kaygı duyarak*;

Kadınların ve kız çocuklarının normal gelişimini engelleyen veya tehlikeye atan ve fiziksel ve psikolojik gelişimini etkileyen tüm uygulamaların kınanması ve ortadan kaldırılması gerektiğine *kesin bir biçimde inanarak*;

Kadınların sahip oldukları tüm insan haklarından tam olarak yararlanmalarını sağlamak için kadın haklarının teşvik edilmesini, hayata geçirilmesini ve korunmasını güvence altına almayı *kararlaştırarak*;

Şu Hususlar Üzerinde Anlaşmışlardır:

Madde 1

Tanımlar

İşbu Protokol'ün amacı doğrultusunda:

- a) "Afrika Şartı", Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı anlamındadır;
- b) "Afrika Komisyonu", Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu anlamındadır;
- c) "Meclis", Afrika Birliği Örgütü Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi anlamındadır;

- d) “AfB”, Afrika Birliği anlamındadır;
- e) “Kurucu Yasa”, Afrika Birliği Kurucu Yasası anlamındadır;
- f) “Kadınlara yönelik ayrımcılık”, cinsiyet temeline dayanan ve hedefleri ya da etkileri kadınların, medeni halleri ne olursa olsun yaşamın tüm alanlarında sahip oldukları insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınması, kullanılması ya da bunlardan faydalanılmasını tehlikeye atan veya yok eden her türlü ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama ya da her türlü farklı muamele anlamındadır;
- g) “Zararlı uygulamalar”, kadınların ve kızların yaşam, sağlık, onur, eğitim ve fiziksel bütünlüğünü koruma hakları gibi temel haklarını olumsuz yönde etkileyen tüm davranışlar, tutumlar ve/veya uygulamalar anlamındadır;
- h) “AKYO”, Meclis tarafından kurulan Afrika’nın Kalkınması için Yeni Ortaklık anlamındadır;
- i) “Taraf Devletler”, işbu Protokol’e Taraf Devletler anlamındadır;
- j) “Kadınlara yönelik şiddet”, kadınlara yönelik olarak işlenen ve fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik zarara yol açan veya açabilecek olan eylemler ve bu tür eylemleri işleme veya barış zamanında ve silahlı çatışma ya da savaş hallerinde özel veya kamusal yaşamda temel özgürlüklere keyfi kısıtlamalar getirme veya bunlardan mahrum bırakma tehdidi anlamındadır.
- k) “Kadın”, kız çocuklarını da kapsayan, kadın cinsine ait insanlar anlamındadır.

Madde 2

Kadınlara Yönelik Ayrımcılığın Önlenmesi

1. Taraf Devletler, uygun mevzuat, kurumsal ve diğer tedbirler aracılığıyla kadınlara yönelik her türlü ayrımcılıkla mücadele edeceklerdir. Bu bağlamda:

a) ulusal anayasalarına ve diğer mevzuata, şayet henüz yapılmamışsa, kadın erkek eşitliği ilkesini koyacak ve bu ilkenin etkili bir şekilde uygulanmasını sağlayacaklardır;

b) başta kadınların sağlığını ve genel esenliğini tehlikeye atan zararlı uygulamalar olmak üzere her türlü ayrımcılığı yasaklayan ve engelleyen tedbirler olmak üzere, uygun mevzuat veya düzenleyici tedbirleri alacak ve bunları etkin bir şekilde uygulayacaklardır;

c) politik kararlarına, mevzuata, kalkınma planlarına, programlarına ve faaliyetlerine ve yaşamın diğer tüm alanlarına toplumsal cinsiyet perspektifini yerleştireceklerdir;

d) kadınlara yönelik şiddetin hukuken ve pratikte varlığını sürdürdüğü alanlarda düzeltici ve pozitif adımlar atacaklardır;

e) kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı yok etmeyi amaçlayan yerel, ulusal, bölgesel ve kıtasal girişimleri destekleyeceklerdir.

2. Taraf Devletler, zararlı kültürel ve geleneksel uygulamaların ve cinsiyetlerden birinin diğerine göre alçak veya üstün bir konumda olması fikrine veya kadın ile erkeğe biçilen kalıplaşmış rollere dayalı tüm diğer uygulamaların ortadan kaldırılmasını amaçlayan millî eğitim, bilgi, eğitim ve haberleşme stratejileri aracılığıyla kadın ve erkeğin sosyal ve kültürel davranış biçimlerini değiştirmeyi taahhüt edeceklerdir.

Madde 3

İnsan Onuruna Saygı Hakkı

1. Her kadın, insanın doğuştan sahip olduğu insan onuruna saygı hakkına ve insan haklarının ve yasal haklarının tanınması ve korunması hakkına sahip olacaktır;
2. Her kadın insan olarak saygı görme ve kişiliğini özgürce geliştirme hakkına sahip olacaktır;
3. Taraf Devletler, kadınların istismarını ve aşağılanmasını yasaklamak için uygun önlemleri alacak ve uygulayacaklardır;
4. Taraf Devletler, her kadının onuruna saygı gösterilmesi hakkının korunmasını ve kadınların başta cinsel ve sözlü şiddet olmak üzere her türlü şiddetten korunmasını sağlamak için uygun tedbirleri alacak ve uygulayacaklardır.

Madde 4

Kişinin Yaşam, Bütünlük ve Güvenlik Hakları

1. Her kadın, yaşamına ve kişi olarak bütünlük ve güvenliğine saygı gösterilmesi hakkına sahip olacaktır. Her türlü istismar, zalimane, insanlık dışı veya küçük düşürücü ceza ve muamele yasaklanacaktır.
2. Taraf Devletler aşağıdaki amaçlar doğrultusunda uygun ve etkili tedbirler alacaklardır:
 - a) Gerek özel gerek kamusal alanda gerçekleştirilmiş olan kadınlara yönelik her türlü şiddeti (istek dışı ve zorla cinsel ilişkiyi de içerecek şekilde) yasaklayan yasalar çıkarmak ve bu yasaları yürürlüğe koymak;
 - b) Kadınlara yönelik her türlü şiddetin önlenmesini, cezalandırılmasını ve yok edilmesini sağlamak için gerekli olabilecek diğer yasal, idari, sosyal ve ekonomik tedbirleri almak;
 - c) Kadınlara yönelik şiddetin nedenlerini ve sonuçlarını tespit etmek ve bu şiddetin önlenmesi ve ortadan kaldırılması için uygun tedbirleri almak;
 - d) Geleneksel ve kültürel inançlar, teamüller ve kalıplaşmış rollerde yer alan ve kadınlara yönelik şiddetin devamını ve hoş görülmesini meşrulaştıran ve şiddetlendiren unsurların yok edilmesi için müfredat ve sosyal haberleşme aracılığıyla barış eğitimini etkin bir biçimde teşvik etmek;
 - e) Kadınlara yönelik şiddet faillerini cezalandırmak ve mağdur kadınların rehabilitasyonu için programlar uygulamak;
 - f) Kadınlara yönelik şiddet mağdurlarının etkili bir biçimde bilgilendirilmesi, rehabilite edilmesi ve zararlarının tazmin edilmesi için mekanizmalar ve erişilebilir hizmetler yaratmak;
 - g) Kadın kaçakçılığını önlemek ve kınamak, bu kaçakçıları kovuşturmak ve tehlike altındaki kadınları korumak;
 - h) Bilgilendirilmiş onayı alınmaksızın kadınlar üzerinde tıbbi veya bilimsel deneyler yapılmasını yasaklamak;
 - i) Kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi ve yok edilmesi amacını taşıyan eylemlerin uygulamaya konması ve izlenmesi için yeterli bütçe ayırmak ve diğer kaynakları sağlamak;

j) Ölüm cezasının halen mevcut olduğu ülkelerde hamile veya emziren kadınların ölüm cezasının infaz edilmemesini sağlamak;

k) Kadın ve erkeklerin mülteci statüsüne erişim, statünün belirlenmesi usulleri anlamında eşit haklara sahip olmasını ve uluslararası mülteci hukuku kapsamında güvence altına alınmış olan, kendi kimliğine ve diğer belgelere sahip olmayı da içeren tam koruma ve faydaların kadın mültecilere de tanınmasını sağlamak.

Madde 5

Zararlı Uygulamaların Ortadan Kaldırılması

Taraf Devletler, kadının insan haklarını olumsuz yönde etkileyen ve tanınmış uluslararası standartlara aykırı düşen tüm zararlı uygulama biçimlerini yasaklayacak ve kınayacaklardır. Taraf Devletler bu tür uygulamaları ortadan kaldırmak için, aşağıdakileri de kapsayan, gerekli tüm yasal ve diğer tedbirleri alacaklardır:

a) Toplumun tüm kesimlerini, bilgilendirme, resmi ve gayri resmi eğitim ve iş edinme programları aracılığıyla zararlı uygulamalar konusunda bilinçlendirmek;

b) Yaptırımlarla desteklenen yasal tedbirler aracılığıyla, bunları yok etmek için, her türlü kadın sünneti, skarifikasyon, kadın sünnetini tıbbileştirme ve alternatif tıbbileştirme uygulamalarını ve diğer tüm uygulamaları yasaklamak;

c) Sağlık hizmetleri, adli yardım, duygusal ve psikolojik danışmanın yanı sıra, kendi kendilerini destekler duruma gelebilmelerini sağlayacak mesleki eğitim gibi temel hizmetler aracılığıyla, zararlı uygulamalara maruz kalan mağdurlara gerekli desteği sağlamak;

d) Zararlı uygulamalara veya diğer her türlü şiddet, istismar ve hoşgörüsüzlüğe maruz kalma tehlikesi altında bulunan kadınları korumak.

Madde 6

Evlilik

Taraf Devletler, kadın ve erkeklerin evlilik içerisinde eşit haklardan yararlanmalarını ve eşit eşler olarak görülmelerini sağlayacaklardır. Aşağıdaki hususları güvence altına almak için uygun ulusal yasal tedbirleri alacaklardır:

a) Her iki tarafın da özgür ve tam iradesi olmaksızın evlilik gerçekleşmeyecektir;

b) Kadınlar için asgari evlilik yaşı 18 olacaktır;

c) Tercih edilen evlilik biçimi olarak tekeşlilik teşvik edilecek ve çokeşli evlilik ilişkileri de dahil olmak üzere, kadının evlilik ve aile içerisindeki hakları desteklenecek ve korunacaktır;

d) Her evlilik, hukuken tanınması amacıyla yazılı olarak tasdik edilecek ve ulusal yasalar uyarınca kaydedilecektir;

e) Kadın eş ve erkek eş, karşılıklı mutabakata vararak, evlilik rejimlerini ve ika-metgâhlarını seçeceklerdir;

f) Evli kadın, kızlık soyadını tutma, bu soyadını kocasının soyadı ile birlikte veya ayrı olarak dilediği gibi kullanma hakkına sahip olacaktır;

g) Kadın, kendi vatandaşlığını tutma veya kocasının vatandaşlığını edinme hakkına sahip olacaktır;

h) Kadın ve erkek, ulusal yasalarda aksi yönde bir hüküm bulunduğu veya bunun ulusal güvenlik çıkarlarına aykırı olduğu haller dışında, çocuklarının vatandaşlığına ilişkin olarak eşit haklara sahip olacaklardır;

i) Kadın ve erkek, ailenin çıkarlarının gözetilmesine, çocukların korunmasına ve eğitimine birlikte katkıda bulunacaklardır;

j) Kadın, evliliği süresince kendi mülkiyetini edinme ve onu özgürce idare etme ve yönetme hakkına sahip olacaktır.

Madde 7

Ayrılık, Boşanma ve Evliliğin İptali

Taraf Devletler, kadın ile erkeğin ayrılık, boşanma veya evliliğin iptali hallerinde aynı haklardan yararlanmasını sağlamak için uygun yasaları çıkaracaklardır. Bu bağlamda aşağıdaki hususları sağlayacaklardır:

a) Ayrılık, boşanma veya evliliğin iptali mahkeme kararıyla hüküm doğuracaktır;

b) Kadın ve erkek, ayrılık, boşanma veya evliliğin iptalini isteme konusunda eşit haklara sahip olacaklardır;

c) Ayrılık, boşanma veya evliliğin iptali halinde, kadın ve erkek çocuklarına yönelik olarak karşılıklı hak ve yükümlülükler sahip olacaklardır. Her halükârda, çocukların menfaatleri üstün tutulacaktır.

d) Ayrılık, boşanma veya evliliğin iptali halinde, kadın ve erkek, evlilikten doğan ortak mülkleri adil bir şekilde paylaşma hakkına sahip olacaklardır.

Madde 8

Adalete Erişim ve Yasa Önünde Eşitlik

Kadın ve erkek yasa önünde eşittir ve yasaların eşit koruma ve himayesinden yararlanma hakkına sahip olacaklardır. Taraf Devletler aşağıdaki amaçlar doğrultusunda uygun tüm tedbirleri alacaklardır:

a) Kadınların, adli yardımı da içeren yargısal ve hukuki hizmetlere etkin bir şekilde erişimini sağlamak;

b) Adli yardımı da içeren hukuki hizmetlere kadınların erişimini sağlama amacı güden yerel, ulusal, bölgesel ve kıtasal girişimlere destek sunmak;

c) Özel olarak kadına odaklanan ve herkesi kadın hakları konusunda duyarlı hale getirmeyi amaçlayan yeterli eğitim kurumlarını ve diğer uygun kuruluşları tesis etmek;

d) Her seviyedeki kolluk kuvvetlerini, toplumsal cinsiyet eşitliği haklarını etkili bir şekilde yorumlamak ve uygulamak üzere donatmak;

e) Kadınların yargı organları ve kolluk kuvvetleri bünyesinde eşit olarak temsilini sağlamak;

f) Kadın haklarının teşviki ve korunması amacıyla, mevcut ayrımcı yasa ve uygulamaları yeniden düzenlemek.

Madde 9**Siyasi ve Karar Alma Süreçlerine Katılma Hakkı**

1. Taraf Devletler, kadınların, olumlu eylem, elverişli ulusal mevzuat ve diğer tedbirler aracılığıyla ülkelerindeki siyasi yaşama eşit katılımını ve katılımcı yönetimi teşvik etmek için aşağıdaki hususları güvence altına alan özel olumlu adımlar atacaktadırlar:

- Kadınların ayrımcılığa uğramaksızın tüm seçimlere katılması;
- Kadınların, tüm seçim süreçlerinde erkeklerle her seviyede eşit olarak temsili;
- Her seviyedeki devlet politikası ve kalkınma programlarının geliştirilmesi ve uygulanmasında kadınların erkeklerle eşit ortaklar olarak hareket etmesi.

2. Taraf Devletler, karar alma süreçlerinin her seviyesinde kadınların daha çok ve etkili temsili ve katılımını sağlayacaklardır.

Madde 10**Barış Hakkı**

1. Kadınlar huzurlu bir yaşam sürme hakkına ve barışın teşviki ve muhafazasına katılma hakkına sahiptirler.

2. Taraf Devletler aşağıdaki konularda kadınların daha çok katılımının sağlanması için uygun tüm tedbirleri alacaklardır:

- Barış ve barış kültürüne yönelik programlar;
- Yerel, ulusal, bölgesel, kıtasal ve uluslararası seviyelerde çatışmanın önlenmesi, yönetimi ve çözümlenmesine yönelik yapı ve süreçler;
- Yerel, ulusal, bölgesel, kıtasal ve uluslararası karar alma yapılarında, başta kadınlar olmak üzere sığınmacı, mülteci, ülkesine dönüş yapan ve yerinden edilmiş insanların fiziksel, psikolojik, sosyal ve yasal olarak korunmasının sağlanması;
- Başta kadınlar olmak üzere sığınmacı, mülteci, ülkesine dönüş yapan ve yerinden edilmiş insanların kaldıkları kamp ve yerleşim yerlerinin idaresi için tesis edilen her düzeyde yapılar;
- Çatışma sonrası yeniden yapılanma ve ıslaha yönelik her türlü planlama, düzenleme ve uygulama;

3. Taraf Devletler, askeri harcamaları kısarak, özellikle genel anlamda sosyal kalkınma ve bilhassa da kadınların desteklenmesi için yapılan harcamalara ağırlık vermek için gerekli tedbirleri alacaklardır.

Madde 11**Silahlı Çatışmalarda Kadınların Korunması**

1. Taraf Devletler, başta kadınlar olmak üzere tüm halkı etkileyen silahlı çatışma hallerinde uygulanacak olan uluslararası insancıl hukuk kurallarına saygı göstermek ve saygı gösterilmesini sağlamak yükümlüğü altındadırlar.

2. Taraf Devletler, uluslararası insancıl hukuk kapsamında üzerlerine düşen yükümlülükler uyarınca, silahlı çatışma halinde, hangi halka mensup olduklarına bakılmaksızın başta kadınlar olmak üzere sivilleri koruyacaklardır.

3. Taraf Devletler, sığınma talep eden kadınları, mültecileri, ülkesine dönüş yapanları ve yerlerinden edilmişleri her türlü şiddetten, tecavülden ve diğer cinsel istismar

biçimlerinden korumak ve bu tür eylemlerin savaş suçu, soykırım ve/veya insanlığa karşı işlenmiş suç olarak addedilmesini ve faillerinin cezai yargılama yetkisine sahip bir organ önünde adalete teslim edilmelerini sağlamak yükümlülüğü altındadırlar.

4. Taraf Devletler, başta 18 yaşın altındaki kız çocukları olmak üzere hiçbir çocuğun çatışmalarda doğrudan rol oynamamasını ve hiçbir çocuğun askere alınmamasını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alacaklardır.

Madde 12

Eğitim ve Öğretim Hakkı

1. Taraf Devletler aşağıdaki amaçlar doğrultusunda uygun tüm tedbirleri alacaklardır:

- a) Kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve eğitim ve öğretim alanında fırsat eşitliğini ve eşit erişimi güvence altına almak;
- b) Ders kitaplarında, müfredatlarda ve medyada yer alan ve bu ayrımcılığı sürdüren tüm kalıplaşmış rolleri ortadan kaldırmak;
- c) Başta kız çocukları olmak üzere kadınları okullarda ve diğer eğitim kurumlarında cinsel taciz de dahil olmak üzere her türlü suiistimalden korumak ve bu tür eylemlerin faillerine karşı yaptırımlar getirmek;
- d) Suiistimal ve cinsel tacize maruz kalan kadınlar için danışma ve rehabilitasyon hizmetlerine erişim sağlamak;
- e) Öğretmenlerin eğitimi de dahil olmak üzere tüm eğitim müfredatı seviyelerine toplumsal cinsiyet duyarlılığı ve insan hakları eğitimini katmak.

2. Taraf Devletler şu hususlarda özel pozitif adımlar atacaklardır:

- a) Kadınlar arasında okuryazarlığı teşvik etmek;
- b) Kadınların, başta bilim ve teknoloji olmak üzere tüm disiplinlerde ve tüm seviyelerde eğitim ve öğretimini teşvik etmek;
- c) Kızların okullara ve diğer eğitim kurumlarına kaydolmasını ve devam etmesini ve okulunu vaktinden önce bırakmış kadınlar için programlar hazırlanmasını teşvik etmek.

Madde 13

Ekonomik ve Sosyal Haklar

Taraf Devletler, kadınlara işte ve kariyer gelişiminde fırsat eşitliği ve diğer ekonomik fırsatlar sağlanmasını güvence altına alacak yasal ve diğer tedbirler alacak ve bu tedbirleri yürürlüğe koyacaklardır. Bu bağlamda:

- a) İstihdama erişimde eşitliği teşvik edecek;
- b) Kadın ve erkekler için eşit işe eşit ücret hakkını teşvik edecek;
- c) Kadınların işe alınması, terfii ve işten çıkarılmasında şeffaflık sağlayacak ve işyerinde cinsel tacizle mücadele edecek ve bu tür eylemleri cezalandıracak;
- d) Kadınların meslek seçme özgürlüğünü güvence altına alacak ve kadınları, yürürlükteki sözleşme, yasa ve yönetmelikler tarafından tanınmış ve güvence altına alınmış olan temel haklarının işverenler tarafından ihlal ve istismar edilerek sömürülmeden koruyacak;

e) Başta kayıt dışı sektörlerde çalışanlar olmak üzere, kadınların mesleklerini ve iktisadi faaliyetlerini teşvik eden ve destekleyen koşullar yaratacak;

f) Kayıt dışı sektörlerde çalışan kadınlar için bir koruma ve sosyal güvenlik sistemi tesis edecek ve bu kadınları söz konusu sisteme katılım konusunda duyarlı hale getirecek;

g) Bir asgari çalışma yaşı belirleyecek ve bu yaşın altındaki çocukların istihdamını yasaklayacak ve başta kız çocukları olmak üzere çocukların her türlü suiistimalini yasaklayacak, bunlarla mücadele edecek ve bu tür eylemleri cezalandıracak;

h) Kadınların evde yaptıkları işlerin ekonomik değerinin tanınması için gerekli tedbirleri alacak;

i) Hem özel sektörde, hem de kamu sektöründe yeterli ve ücretli doğum öncesi ve sonrası iznini güvence altına alacak;

j) Vergi yasalarının kadınlara ve erkeklere eşit olarak uygulanmasını sağlayacak;

k) Ücretli erkeklerin eş ve çocukları için tanınan ödenek ve yetkilerin, ücretli kadınların eş ve çocuklarına da sağlanması hakkı kabul edilecek ve uygulamaya konulacak;

l) Çocukları büyütme ve yetiştirme yönündeki asli sorumluluğunun her iki eşe de yüklenmiş olduğunu, Devlet ile özel sektörün bu alanda sahip olduğu ikincil sorumluluğun ise sosyal bir işlev teşkil ettiğini kabul edecek;

m) Kadınların reklam ve pornografi alanında suiistimal ve istismar edilmesinin önlenmesi için etkili yasal ve idari tedbirler alacak.

Madde 14

Sağlık ve Üreme Hakları

1. Taraf Devletler, cinsel sağlık ve üreme sağlığını da içeren kadının sağlık hakkına saygı gösterilmesini ve desteklenmesini sağlayacaklardır. Bu hak aşağıdaki hususları kapsamaktadır:

a) Doğurganlıklarını kontrol etme hakkı;

b) Çocuk sahibi olup olmamaya, sahip olacağı çocukların sayısına ve sıklığına karar verme hakkı;

c) İstedığı doğum kontrol yöntemini seçme hakkı;

d) HIV/AIDS de dahil olmak üzere cinsel yolla bulaşan hastalıklara karşı kendini koruma ve korunma hakkı;

e) Özellikle, HIV/AIDS de dahil olmak üzere cinsel yolla bulaşan hastalıklara yatkın olmuş olması halinde, uluslararası kabul gören standartlara ve en iyi uygulamalara uygun olarak, kendisinin veya eşinin sağlık durumu hakkında bilgi edinme hakkı;

f) Aile planlama eğitimi alma hakkı.⁸

2. Taraf Devletler aşağıdaki amaçlar doğrultusunda uygun tüm tedbirleri alacaklardır:

a) Başta kırsal bölgelerde yaşayanlar olmak üzere kadınlara yönelik bilgilendirme, eğitim ve iletişim programlarını da içeren yeterli, güvenilir ve erişilebilir sağlık hizmetleri sunmak;

⁸ Protokol'ün orijinal metninde f bendi atlandığı ve g bendine geçildiğinden bu hata çeviri sırasında düzeltilmiştir – ed.n.

b) Kadınlara yönelik olarak hamilelik ve emzirme süreçleri boyunca, doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası sağlık ve beslenme hizmetleri sunmak, mevcut hizmetleri ise iyileştirmek;

c) Cinsel taciz, tecavüz, ensest hallerinde ve hamileliğin devamının annenin ruhsal ve fiziksel sağlığını veya annenin ya da fetüsün yaşamını tehlikeye attığı durumlarda tıbbi kürtaja izin vererek kadının üreme haklarını korumak.

Madde 15

Gıda Güvencesi Hakkı

Taraf Devletler, kadınlara besleyici ve yeterli gıda hakkı sağlayacaklardır. Bu bağlamda, aşağıdaki amaçlar doğrultusunda uygun tedbirleri alacaklardır:

- a) Kadınların, temiz içme suyuna, yakacak kaynaklarına, toprağa ve besleyici gıdalar üretme araçlarına erişimlerini sağlamak;
- b) Gıda güvencesi sağlamak için yeterli tedarik ve depolama sistemleri kurmak.

Madde 16

Yeterli Barınma Hakkı

Kadınlar, barınmaya ve sağlıklı bir ortamda kabul edilebilir yaşam koşullarına eşit erişim hakkına sahip olacaklardır. Taraf Devletler, medeni halleri ne olursa olsun kadınların yeterli barınmaya erişimini sağlayacaklardır.

Madde 17

Pozitif Kültürel Bağlam Hakkı

1. Kadınlar, pozitif bir kültürel bağlam içerisinde yaşama ve kültürel politikaları tayin sürecinin her seviyesine katılma hakkına sahip olacaklardır.
2. Taraf Devletler, her seviyede kültürel politikaların belirlenmesinde kadınların katılımını artırmak için uygun olan tüm tedbirleri alacaktır.

Madde 18

Sağlıklı ve Sürdürülebilir bir Çevre Hakkı

1. Kadınlar, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrede yaşama hakkına sahip olacaklardır.
2. Taraf Devletler aşağıdaki amaçlar doğrultusunda uygun tüm tedbirleri alacaklardır:
 - a) Çevrenin planlanması, idaresi ve korunması ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı konularında kadınların her seviyede daha çok katılımını sağlamak;
 - b) Yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarının ve bilgi teknolojileri de dahil olmak üzere uygun teknolojilerin araştırılmasını ve yatırımını teşvik etmek ve kadınların bunlara erişimini ve kontrolüne katılımını mümkün kılmak;
 - c) Kadınların yerel bilgi ağlarını korumak ve gelişimini sağlamak;
 - d) Evsel atıkların yönetimi, işlenmesi, depolanması ve yok edilmesini düzenlemek;⁹

⁹ Protokol'ün orijinal metninde iki tane c bendi olduğundan bu hata çeviri sırasında düzeltilmiştir – ed.n.

e) Zehirli atıkların depolanması, nakledilmesi ve yok edilmesi konusunda uygun standartların uygulanmasını sağlamak;

Madde 19

Sürdürülebilir Kalkınma Hakkı

Kadınlar, sürdürülebilir kalkınma haklarından tam olarak yararlanma hakkına sahip olacaklardır. Bu bağlamda, Taraf Devletler aşağıdaki amaçlar doğrultusunda uygun tüm tedbirleri alacaklardır:

a) Ulusal kalkınma planlaması süreçlerine toplumsal cinsiyet perspektifini yerleştirmek;

b) Kalkınma politikaları ve programlarının kavramlaştırılması, karar alınması, uygulanması ve değerlendirilmesi süreçlerinin her seviyesine kadınların katılımını sağlamak;

c) Kadınların, toprak gibi verimli kaynaklara erişimini ve bu kaynaklar üzerindeki kontrolünü teşvik etmek ve mülkiyet haklarını güvence altına almak;

d) Kadınların daha iyi bir yaşam kalitesine ulaşmasını ve kadınlar arasında yoksulluk seviyesinin düşürülmesini sağlamak amacıyla, kırsal ve kentsel seviyelerde kadınların kredi, eğitim, beceri gelişimi ve yayım hizmetlerine erişimini teşvik etmek;

e) Kalkınma politikaları ve programlarını hazırlarken, özellikle kadınlarla ilgili insan gelişimi göstergelerini göz önünde bulundurmak;

f) Küreselleşmenin olumsuz etkilerinin ve ticaret ve ekonomi politikaları ile programları uygulamaya konduğunda yaşanan her türlü ters etkinin kadınlar açısından asgariye indirilmesini sağlamak.

Madde 20

Dul Hakları

Taraf Devletler, dul kadınların tüm insan haklarından faydalanabilmelerini sağlamak için, aşağıdaki hükümleri hayata geçirmek için uygun hukuksal tedbirleri alacaklardır:

a) Dul kadınlar insanlık dışı, küçük düşürücü veya onur kırıcı muameleye maruz kalmayacaktır;

b) Dul kadın, çocuğun menfaatleri ve esenliğine aykırı olmadığı müddetçe, kocasının ölümünün ardından otomatik olarak çocuğunun velisi olacaktır;

c) Dul kadın yeniden evlenme hakkına ve bu halde, kendi seçtiği kişiyle evlenme hakkına sahip olacaktır.

Madde 21

Miras Hakkı

1. Dul kadın, kocasının malvarlığının mirasında adil pay hakkına sahip olacaktır. Dul kadın yaşamını kocasıyla birlikte yaşamakta olduğu evde sürdürme hakkına sahip olacaktır. Yeniden evlenmesi halinde, ev kendisine ait ise veya kendisine miras kalmış ise bu hakkını elinde bulundurmaya devam edecektir.

2. Kadın ve erkek, anne-babalarının malvarlığı üzerinde adil paylaşım esasına dayalı olarak miras edinme hakkına sahip olacaklardır.

Madde 22

Yaşlı Kadınlara Özel Koruma

Taraf Devletler aşağıdaki yükümlülükleri üstlenmektedirler:

- a) Yaşlı kadınlara koruma sağlamak ve onların fiziksel, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarıyla orantılı olarak ve aynı zamanda iş ve mesleki eğitime erişimlerini sağlamak için özel tedbirler almak;
- b) Yaşlı kadınlara, cinsel istismar da dahil olmak üzere şiddetten ve yaşa dayalı ayrımcılıktan uzak bir yaşam sürme ve itibar görme hakkı sağlamak.

Madde 23

Engelli Kadınlara Özel Koruma

Taraf Devletler aşağıdaki yükümlülükleri üstlenmektedirler:

- a) Engelli kadınlara koruma sağlamak ve onların iş ve mesleki eğitime erişimlerini ve karar alma süreçlerine katılımlarını sağlamak için fiziksel, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarıyla orantılı olarak özel tedbirler almak;
- b) Engelli kadınlara, cinsel istismar da dahil olmak üzere şiddetten ve engele dayalı ayrımcılıktan uzak bir yaşam sürme ve itibar görme hakkı sağlamak.

Madde 24

Risk Altındaki Kadınlara Özel Koruma

Taraf Devletler aşağıdaki yükümlülükleri üstlenmektedirler:

- a) Marjinal nüfus gruplarına mensup kadınlar da dahil olmak üzere aile reisi konumundaki kadınlara ve yoksul kadınlara koruma sağlamak ve içinde buldukları koşullara ve özel fiziksel, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarına uygun bir çevre sağlamak;
- b) Hamile veya emziren kadınların ya da gözaltında tutulan kadınların haklarını, içinde buldukları koşullara uygun bir çevre sağlayarak güvence altına almak ve bu kadınlara itibar görme hakkı sağlamak.

Madde 25

Hukuk Yolları

Taraf Devletler aşağıdaki yükümlülükleri üstlenmektedirler:

- a) İşbu Protokol'de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilmiş olan kadınlara başvurabilecekleri uygun hukuk yolları sağlamak;
- b) Söz konusu hukuk yollarının, yetkili adli, idari veya yasama organları veya yasayla öngörölmüş başka bir yetkili makam tarafından karara bağlanmasını sağlamak.

Madde 26

Uygulama ve İzleme

1. Taraf Devletler İşbu Protokol'ün ulusal seviyede uygulanmasını sağlayacak ve Afrika Şartı'nın 62. maddesi uyarınca sunacakları dönemsel raporlarında İşbu

Protokol'de yer alan hakların tam anlamıyla hayata geçirilmesi için alınan hukuksal ve diğer tedbirleri belirteceklerdir.

2. Taraf Devletler, işbu Protokol'de yer alan hakların tam ve etkili bir biçimde uygulanması için gerekli tüm tedbirleri alacak ve özellikle bütçe ve başka kaynaklar sağlayacaktır.

Madde 27

Yorum

Bu Protokol'ün uygulanmasından doğan yorum meseleleri Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi tarafından ele alınacaktır.

Madde 28

İmza, Onay ve Katılma

1. Bu Protokol, Taraf Devletlerin ilgili anayasal usulleri uyarınca imzasına, onayına ve katılımına açık olacaktır.

2. Onay ve katılma belgeleri AfB Komisyonu Başkanı'na tevdi edilecektir.

Madde 29

Yürürlük Tarihi

1. Bu Protokol, on beşinci (15.) onay belgesinin tevdi edilmesinden otuz (30) gün sonra yürürlüğe girecektir.

2. Bu Protokol'e yürürlük tarihinden sonra katılan Taraf Devletler yönünden, Protokol katılma belgesinin tevdi tarihinde yürürlüğe girecektir.

3. AfB Komisyonu Başkanı, işbu Protokol'ün yürürlüğe girişini tüm Taraf Devletlere bildirecektir.

Madde 30

Değişiklik ve Gözden Geçirme

1. Herhangi bir Taraf Devlet, işbu Protokol'ün değiştirilmesi veya gözden geçirilmesi için teklif sunabilir.

2. Değişiklik veya gözden geçirme teklifleri AfB Komisyonu Başkanı'na yazılı olarak sunulacak, Başkan da bu teklifleri, eline geçtiği tarihten itibaren otuz (30) gün içerisinde Taraf Devletlere ileticektir.

3. Meclis, Afrika Komisyonu'nun tavsiyesi üzerine, Taraf Devletlere bildirilmelerini izleyen bir (1) yıllık süre içerisinde bu teklifleri işbu maddenin 2. fıkrası hükümlerine uygun olarak inceleyecektir.

4. Değişiklik veya gözden geçirme kararları Meclis tarafından salt çoğunlukla kabul edilecektir.

5. Değişiklik, kabul etmiş olan her bir Taraf Devlet için, kabul bildiriminin AfB Komisyon Başkanı'na tebliğinin üzerinden otuz (30) gün geçtikten sonra yürürlüğe girecektir.

Madde 31

Mevcut Protokol'ün Statüsü

Mevcut Protokol'ün hiçbir hükmü, Taraf Devletlerin ulusal mevzuatlarında veya söz konusu Taraf Devletlerde uygulanan bölgesel, kıtasal ya da uluslararası sözleşme ve anlaşmaların herhangi birinde yer alan ve kadın haklarının hayata geçirilmesine yönelik daha lehte hükümleri etkilemeyecektir.

Madde 32

Geçici Hükümler

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi'nin kuruluşunu beklerken, işbu Protokol'ün uygulanmasından doğan yorum meseleleri Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu tarafından ele alınacaktır.

Birlik Meclisi'nin 2. Olağan Oturumu'nda kabul edilmiştir.

Maputo, 11 Temmuz 2003